

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті проаналізовано особливості виховання толерантної особистості в умовах полікультурного соціуму. Зокрема, розглянуто студентське середовище як одне з найбільш інтенсивних зон етнічної взаємодії. Наголошено, що саме в моделі полікультурного освітнього простору може ефективно здійснюватися формування толерантної свідомості.

Ключові слова: толерантність, толерантна свідомість, полікультурне середовище.

Постановка проблеми. Подолання непорозуміння, що виникають під час спілкування людей різних національностей, пошук шляхів для зближення культур є однією з актуальних проблем сьогодення. Одним із таких шляхів можна вважати виховання толерантної особистості, яка буде орієнтована на конструктивний діалог з представниками різних спільнот, соціальних груп, особистостей.

Аналіз наукових досліджень. Виховання толерантності на сьогоднішній день є однією з найактивніше обговорюваних проблем у наукових колах. Це пов'язано насамперед з тим, що останнім часом у суспільстві все виразніше проступає загроза розпалювання конфліктів на національному ґрунті, зростає рівень нетерпимості в суспільстві. При цьому ні глобалізація економіки, ні поступове утвердження в масовій свідомості цінностей лібералізму і гуманізму, уявлень про право людини думати, вірувати і поводитись інакше, ніж інші, ні створення механізмів контролю над міграцією і допомоги біженцям не позбавили суспільство від вияву нетерпимості, дискримінації за національною чи конфесійною ознакою. Таким чином, проблема толерантності, яка знайшла своє вираження в працях таких сучасних дослідників, як Т. Білоус, О. Гриви, В. Куриленко, І. Палько, Ю. Тодорцевої, Н. Якси, О. Дубасенюк, Я. Довгополової, О. Крюкової та ін., гостро стоїть у сучасному суспільстві. Вона зумовлена небезпечною трансформацією легкої форми вияву нетерпимості в реальні агресивні дії, спрямовані на осіб іншої національності. Попередження і врегулювання таких конфліктів неможливе без своєчасного моніторингу рівня міжетнічної напруженості і толерантності в суспільстві та виховання її в студентській молоді.

Метою статті є аналіз особливостей виховання толерантної особистості в умовах полікультурного соціуму.

Виклад основного матеріалу. Зафіксована в «Декларації принципів толерантності» у листопаді 1995 року 185 державами-членами ЮНЕСКО, толерантність виступає як необхідна умова спілкування людей різних культур, етнічних і міжконфесійних груп. Декларація пропонує тлумачити поняття «толерантність» як повагу, прийняття й розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, форм самовираження й

способів вияву людської індивідуальності. Тобто толерантність – це гармонія в розмаїтті.

О. Садохін, аналізуючи сутність поняття толерантності (від лат. *tolerantia* – терпіння), виділяє такі її ознаки: пошана і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і розмаїття людської культури, норм поведінки, готовність прийняти інших такими, які вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. Водночас толерантність не припускає індиферентності, конформізму, утиску своїх інтересів: формування здатності до толерантного міжкультурного спілкування можливе тільки в тому випадку, якщо людина глибоко і всесторонньо оволоділа культурою власного народу, – це обов'язкова умова самої можливості інтеграції в інші культури [5].

У внутрішньому плані толерантність є структурно складним утворенням особистості. З цього випливає, що неможливо з достатньою повнотою описати толерантність за допомогою лише одного поняття, лише в одному вимірі. У її структурі вирізняють раціонально-логічний та емоційно-чуттєвий компоненти, а також користуються традиційною для опису складних психічних явищ схемою з когнітивною, емоційною та поведінковою складовими. Зокрема, когнітивний компонент толерантності тлумачать як розуміння особистістю складності, багатоманітності, неосяжності дійсності. Емоційний компонент толерантності передбачає розвиток в особистості емоційної спрямованості на іншу людину, почуттів емпатії у стосунках з оточуючими, здатності до співчуття й співпереживання. З іншого боку, толерантність може бути емоційною. Йдеться про «афективну толерантність» або емоційну стабільність, що полягає в здатності долати емоційне навантаження, переносити болочі переживання (тривогу, страх, хвилювання). По-друге, емоційна толерантність – це терпляче ставлення до різноманітних (іноді незвичних, надміру експресивних та сильних) емоційних виявів оточуючих [2, с. 117]. Розвиток афективної толерантності допомагає людині краще розуміти як власні емоційні явища, так і переживання оточуючих, маючи на них позитивну установку, визнаючи право кожної людини на вільне вираження своїх внутрішніх станів. Поведінковий компонент толерантності найчастіше виступає об'єктом як діагностики, так і розвитку. До цього компонента за-

лучаються вміння, навички, здатності, які дозволяють функціонувати плюралізму думок, оцінок, емоцій у людській спільності. Відтак, важливими є здатність висловлювати й відстоювати власні позиції, спроможність уважно і неупереджено поставитись до висловлювань інших, узгоджувати різні позиції між собою.

За слушним зауваженням О. Гутник, толерантність є важливою частиною взаємодії з людьми різних позицій та орієнтацій, вона виявляється у бажанні зрозуміти та прийняти іншу культуру у всіх її виявах. Учені (І. Абакумова, С. Белих, І. Демченко, В. Фоменко та ін.) переконують, що формування толерантної свідомості на індивідуально-значеннєвій основі ефективно здійснюватися може саме в моделі полікультурного освітнього простору.

Один з таких просторів, що набув поширення в сучасній Україні, припускає багато етнічних культур, а значить, і палітру взаємодії особистісних змістів, їхню розбіжність і взаємовиключення або, навпаки, їхнє взаємне зближення. Такий варіант полікультурного освітнього простору технологічно реалізується через діалог, механізми взаємної адаптації, інтерактивні методи спілкування, проблемні технології навчання, ситуації вибору й, безсумнівно, завдання розвитку толерантної свідомості студентів. Більше того, є підстави вважати, що полікультурний освітній простір у порівнянні з іншими освітніми моделями має більший потенціал для рішення цих завдань [1].

Слід констатувати, що останніми роками зростає міжетнічна напруженість і конфліктність саме в молодіжному середовищі. І в цьому аспекті студентське середовище може бути розглянуте як одне з найбільш інтенсивних зон етнічної взаємодії. У великі міста України приїжджає вчитися молодь із країн ближнього і дальнього зарубіжжя. Саме у вищих вступають у контакт різні системи світосприйняття, світорозуміння, світогляду. Зокрема, в результаті цих контактів у багатьох студентів формуються і закріплюються стереотипи міжетнічного сприйняття і поведінки, які вони пронесуть через усе життя. У цілому, студентський вік (від 18 до 22 років) є вирішальним періодом розвитку етнічної самосвідомості, її зміцнення і закріплення.

У контексті досліджуваної проблеми зазначимо, що на розвиток толерантності в особистості впливають різні фактори, в результаті чого вирізняють кілька рівнів толерантності (за М. Дуткевич): на першому рівні толерантність виявляється як терпимість. Особистість стримує негативне реагування на морально значущий фактор, відмовляється від насилля. Терпимість є вираженням емпатії і не породжується загрозою, наслідкуванням, зовнішнім тиском. При цьому терпимість слід розрізняти з уповільненою реакцією, нерішучістю, байдужістю, релігійністю; другий рівень – готовність до взаєморозуміння і розуміння інших на основі загальнолюдських цінностей, а також визнання за кожним права на власну думку; третій рівень – рівень критичного діалогу й розширення власного дос-

віду за рахунок критичного осмислення різних позицій.

Як зауважує дослідник А. Асмолов, толерантність дозволяє особистості побудувати більш зважений, об'єктивний образ ситуації загалом, а відтак розглядається як умова попередження деструктивних конфліктів та зниження гостроти конструктивних конфліктів. Толерантність є своєрідною стійкістю до конфліктів та фундаментальною основою різноманітних форм взаємодії між людьми. Толерантність у багатьох випадках допомагає попередити конфлікт або спрямовує його розвиток до конструктивного вирішення при врахуванні інтересів обох сторін. Слід також відзначити роль афективної і фрустраційної толерантності в подоланні бурхливих емоційних станів, характерних для міжособистісного конфлікту. При цьому толерантність впливає на поведінку суб'єкта опосередковано – через ті акценти, які він вирізняє у своїх уявленнях про конфлікт та які слугують джерелом його негативних емоційних станів, що, у свою чергу, виступають мотивами розгортання конфліктної поведінки.

Для ефективного досягнення толерантних стосунків у процесі їх формування і розвитку в полікультурному освітньому просторі принципово важливо, зазначає С. Фролова, враховувати особливості міжособистісної перцепції у процесі спілкування студентів, створення позитивного образу людини або групи людей на основі вивчення чинників зміни стереотипів, що є найважливішими умовами вирішення досліджуваної проблеми. Учена називає основні проблеми, які стримують формування толерантності іноземних студентів: несформована позиція відносно представників інших культур; схильність до ситуативних проявів толерантних / інтолерантних поведінкових реакцій залежно від ситуації і характеру спілкування; відсутність знань не тільки з питань особливостей і складнощів міжетнічної взаємодії, але і фактичних знань про представленість національностей у світі, країні, де вони навчаються, конкретному навчальному закладі, невеликий інтерес до навколишніх людей.

Теоретичний аналіз і узагальнення сучасних підходів до вивчення толерантності дозволили вченим (Т. Бордюговата, А. Мелкумян та ін.) виявити взаємодоповнюючі, взаємозв'язані і взаємозумовлені складові рівня толерантності, серед яких: позитивна етнічна ідентичність, позитивні стереотипи, а також суб'єктивні уявлення молоді про соціальну і психологічну дистанцію по відношенню до представників своєї й інших груп. Усі складові рівня толерантності виконують важливу функцію адекватного соціального пізнання змінного світу і створюють сприятливі передумови для регуляції відносин молоді в освітньому середовищі вищого навчального закладу [3].

Доречним буде акцентувати увагу на таких напрямках вияву толерантності: політична толерантність – це терпимість до людей інших політичних поглядів, пошана до інших політичних позицій, визнання права

кожного на свої політичні спрямування; наукова толерантність – терпимість до інших поглядів у науці, допущення різних теорій і наукових шкіл; педагогічна толерантність – терпимість до власних дітей, що вчать, уміння зрозуміти і пробачити їх недосконалість; адміністративна толерантність – уміння керувати без натиску й агресії; культурна толерантність – пошана явищ культури, що мають цінність для інших, допущення плюралізму смаків.

Аналіз наукової літератури дозволив нам, слідом за О. Орловською, наголосити на таких функціях толерантності: креативна – забезпечує можливість творчого перетворення навколишньої дійсності; створює умови для безпечного вияву дивергентності, творчої активності, творчого самоствердження; регульовальна – дозволяє стримувати неприязнь у поєднанні з відкладеною позитивною реакцією або замінити її на позитивну; підказує конструктивний вихід із конфліктних ситуацій; орієнтує стосунки на збереження рівноправності, поваги, свободи; виховна – забезпечує передачу досвіду позитивної соціальної взаємодії і досвіду людства в цілому; є досконалим зразком організації життєдіяльності у соціумі; забезпечує успішну соціалізацію; розвиває моральне розуміння, співпереживання, вміння лояльно оцінювати вчинки інших; культурозберігальна – забезпечує збереження і примноження культурного досвіду групи, етносу, суспільства; мирозабезпечувальна – визначає багатомірність середовища й розмаїтість поглядів, забезпечує гармонійне мирне співіснування представників, які відрізняються один від одного за різними ознаками; служить суспільним гарантом недоторканості і ненасильства до різних меншин; психологічна – служить основою для нормалізації психологічної атмосфери у групі, суспільстві (атмосфера довіри, поваги, визнання, підтримки); формує й розвиває етні-

чну самосвідомість; забезпечує етнічну і соціальну самоідентифікацію; підтримує й розвиває самооцінку особистості, групи; знижує поріг чуттєвості до несприятливих факторів; соціально-комунікативна – розвиває готовність до спілкування, співпраці та розуміння; дозволяє встановити конструктивне спілкування з представниками різних груп, іншого світосприйняття; феліцитологічна – дозволяє відчути людині щастя (задоволення) від спілкування з різними представниками суспільства, усвідомити свою індивідуальність, сприяти визнанню себе іншими [4].

Висновки. Таким чином, вияв толерантності у повазі до прав людини означає право дотримання кожним своїх переконань та визнання такого ж права за іншими, а аж ніяк не терпимість ставлення до соціальної несправедливості чи відмову від своїх переконань. Толерантність передбачає визнання того, що люди за своєю природою відрізняються зовнішнім виглядом, статусом, мовою, поведінкою й цінностями і мають право жити у світі й зберігати свою індивідуальність, а погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим. Отже, саме толерантність є умовою гармонізації соціальних відносин у полікультурній ситуації, а уникненню етнічної напруженості в полікультурному середовищі сприятиме культура міжнаціонального спілкування й толерантність студентів, відкритість до сприйняття чужих культур і повага до інших світоглядних моделей.

Низький рівень виховання толерантності в сучасному суспільстві призводить до негативних явищ: ксенофобії, агресивності, соціальної напруженості. Науковці вбачають можливість у зближенні культур та подоланні непорозуміннь саме через виховання толерантної особистості, готової до діалогу з представниками різних соціокультурних спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белих С. І. Роль полікультурної освіти в становленні толерантної особистості / С. І. Белих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id.
2. Братченко С. Л. Введение в гуманитарную экспертизу образования / С. Л. Братченко. – М.: Смысл, 1999. – 137 с.
3. Мелкумян А. С. Проблема формирования толерантности учащихся как средство профилактики экстремизма, жестокости, агрессивности / А. С. Мелкумян, Т. Н. Бордюгова // Ценностные приоритеты, стратегии

поведения и перспективы развития современной молодежи. Молодежь и социальный компьютеринг : сборник тезисов по результатам конференции 22-23 ноября 2012 г. – Москва, 2012. – 367 с.

4. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики / О. В. Орловська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhist/2012_5/12ioovisx.pdf.

5. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация / А. П. Садохин. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2006. – 365 с.

REFERENCES

1. Beluh S. I. The role of of polycultural education in the development of tolerant person / Beluh S. I. [Electronic resource]. – Mode of access: librar.org.ua/sections_load.php?S=culture_science_education&id.
2. Bratchenko S. L. Introduction to humanitarian expertise of education / S. L. Bratchenko. - M.: Sense, 1999. - 137 p.

3. Melkumian A. S. The problem of tolerance formation of students as a means of prevention of extremism, violence, aggression / A. S. Melkumian, T. N. Bordyugova // Value priorities, behavior strategies and prospects of development of modern youth. Youth and social computing: a collection of theses for the conference, 22-23 November 2012. – Moscow, 2012. – 367 p.

4. Orlovska O. V. Tolerance and its essential characteristics / O. V. Orlovskya [Electronic resource]. – Access mode: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhist/2012_5/12ioovisx.pdf.

5. Sadokhin A. P. Intercultural Communication / A. P. Sadokhin. – Moscow: UNITY-DANA, 2006. – 365 p.

Н. В. Кичук

ВОСПИТАНИЕ ТОЛЕРАНТНОЙ ЛИЧНОСТИ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

В статье проанализированы особенности воспитания толерантной личности в условиях поликультурного социума. В частности рассмотрена студенческая среда как одна из наиболее интенсивных зон этнического взаимодействия. Отмечено, что именно в модели поликультурного образовательного пространства может эффективно осуществляться формирование толерантного сознания.

Ключевые слова: толерантность, толерантная личность, поликультурная среда.

N. V. Kichuk

UPBRINGING TOLERANT PERSON IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

The article deals with features of upbringing a tolerant person in a multicultural society. In particular the author considered student environment as one of the most intense areas of ethnic interaction. It should be noted that exactly in the model of multicultural educational environment formation of tolerant consciousness can be effectively implemented. Special attention is paid to the main features of the concept «tolerance», which is presented as structurally complicated formation of personality. Being an important part of interaction of people with different positions and orientations, tolerance is manifested in the desire to understand and accept another culture in all its manifestations. In the context of this problem it should be defined that development of tolerance to different factors affecting the personality, thereby allocate several levels of tolerance. The role of affective and frustration tolerance in overcoming stormy of emotional conditions characteristic of the interpersonal conflict is emphasized. Special attention is focused on such manifestations of tolerance as political, scientific, educational, administrative, cultural tolerance. Analysis of the scientific literature allowed us to indicate main functions of tolerance: creative, regulatory, educational, culture-keeping, psychological, socio-communicative, etc. As a result the low level of tolerance education in modern society leads to the negative phenomena of xenophobia, aggression, social tension. Exactly tolerance is a condition of harmonization of social relationships in a multicultural situation and avoiding ethnic tensions in a multicultural environment.

Keywords: tolerance, tolerant personality, multicultural environment.

Подано до редакції 21.02.2014
